

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНИХ ПОНЯТЬ У СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ ЗА ВИБОРОМ: “ОСНОВИ ЕКОНОМІКИ І ОРГАНІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА”

УДК 373.6(1–22)

Юрій Ковальчук, викладач Уманського державного педагогічного університету

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНИХ ПОНЯТЬ У СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ ЗА ВИБОРОМ: “ОСНОВИ ЕКОНОМІКИ І ОРГАНІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА”

У статті висвітлюється теоретичне обґрунтування вирішення актуальної проблеми теорії і методики трудового навчання – формування системи економічних понять у старшокласників сільської школи в процесі технологічної підготовки.

Ключові слова: учні, вчитель, знання, економічне мислення, економічне виробництво.

В статті освещает теоретическое обоснование решения актуальной проблемы теории и методики трудовой учебы – формирование системы экономических понятий у старшеклассников сельской школы в процессе технологической подготовки.

Ключевые слова: ученики, учитель, знание, экономическое мышление, экономическое производство.

In the article the theoretical ground of decision of issue of the day of theory and method of labour studies – forming of the system of economic concepts lights up for the senior pupils of rural school in the process of technological preparation.

Key words: students, teacher, knowledge, economic thought, economic production.

Актуальність проблеми. Результативність навчальної діяльності виражається в знаннях. Ці знання формують поняття, судження, концепції, теорії. Уся навчальна діяльність ґрунтується на формуванні розуміння різних видів понять. Форми розуміння також можуть бути різними – від класифікації предметів до з’ясування причинно-наслідкових зв’язків і формування системи понять.

Аналіз останніх публікацій. Проблемою формування економічних понять досить давно займаються представники різних галузей знань: економісти досліджують формування сучасного економічного мислення (Л.О. Пономарьов, В.Л. Попов, В.П. Чичканов та ін.); психологи вивчають проблеми економічної психології (Л.І. Божович, Г.С. Костюк, К.К. Платонов та ін.); філософи вивчають гносеологічний аспект економічного виховання (В.П. Андрущенко, В.В. Куценко, В.І. Шинкарук та ін.); педагоги досліджують зміст і методику економічної освіти й виховання учнів (А.Ф. Аменд, М.В. Вачевський, Р.М. Мачулка, А.С. Нісімчук, І.М. Носаченко, В.М. Мадзігон, О.С. Падалка, В.К. Розов, І.А. Сасова, Б.П. Шемякін, П.П. Шемякін, О.Т. Шпак і ін.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити зміст та методику формування системи економічних понять в учнів старших класів сільської загальноосвітньої школи в процесі технологічної підготовки

Виклад основного матеріалу. Першочерговим при вивченні будь-якого навчального предмету є формування його

структури та змісту. При цьому його зміст має бути представлений не лише як певна сукупність інформації, а як структурована інформація, на основі наукового відбору і подачі. Саме від того, як здійснюється структурування змісту предмету і якого виду набуває ця структура, залежить ефективність його засвоєння в цілому. Виходячи з вищезазначеного, вести мову про ефективність засвоєння учнями системи знань можна лише в тому випадку, коли чітко і ясно представлено її зміст та структуру.

Для систематизації навчального матеріалу необхідно проаналізувати його зміст, окреслити обов’язковий мінімум ідей та поглядів, економічних понять та їх систем, умінь та навичок економічної діяльності призначених для засвоєння учнями та встановити логічні взаємозв’язки між ними. Структура змісту повинна представляти системну єдність основних загальних понять, суджень, законів, визначальних взаємозв’язків між ними, логічних розумових і практичних прийомів і дій, які застосовуються при засвоєнні основних елементів навчального матеріалу.

Будь-який відрізок навчального матеріалу, будь-яке пояснення, міркування, рішення будь-якої пізнавальної задачі характеризується певною логічною структурою. Ця логічна структура залежить, перш за все, від наступних чинників:

а) які поняття і думки використовуються для виведення тієї або іншої закономірності, для обґрунтування того або іншого положення;

б) які зв’язки і відносини між цими поняттями і думками встановлюються (виявляються) в процесі їх вивчення (висновки, обґрунтування, рішення).

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНИХ ПОНЯТЬ У СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ ЗА ВИБОРОМ: “ОСНОВИ ЕКОНОМІКИ І ОРГАНІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА”

Термін “структуризація” означає усвідомлення структури певного об’єкту і організацію діяльності, пов’язаної з ним, на основі цієї структури. “Учити структури” – означає вивчати взаємозв’язки. Структурні знання легше засвоюються, міцно утримуються в пам’яті і легше застосовуються як знаряддя пізнання. Цей тип перенесення знань, як стверджують психологи, є серцевиною педагогічного процесу [6].

У теорії системного підходу поняття “структура” розглядається вужче. На відміну від будь-якої цілісної організації зв’язків структура в системному розумінні володіє рядом специфічних властивостей, до яких першою чергою можна віднести її інваріантність (постійність системоутворюючих відносин, при різних зовнішніх і внутрішніх змінах) і субординаційну підлеглість елементів різних рівнів системи. Підставою для побудови структурно-ієрархічних організаційних елементів системи служить їх внесок у прояв загальної властивості, наявність генетичного взаємозв’язку її компонентів.

Ми вважаємо, що для цілісного засвоєння учнями системи економічних понять у процесі технологічної підготовки та формування системних і узагальнених знань, необхідно правильно побудувати зміст навчального матеріалу, з урахуванням методичних умов його реалізації. Під засвоєнням мається на увазі формування та впорядкування певної системи економічних знань з урахуванням зв’язків між новими знаннями і тими знаннями, які були в свідомості учнів, так, як неможливо собі уявити засвоєння знань без встановлення системи зв’язків між поняттями і думками. Адже врешті-решт саме зв’язки (відносини) речей є дійсним змістом будь-кого пізнання, в тому числі і того, яке здійснюється в процесі навчання. Тому для ефективного засвоєння та розуміння навчального матеріалу учнями, необхідно в кожний даний момент перебігу навчального процесу бачити, наскільки він відповідає меті та завданням визначеного освітнього процесу і скеровувати навчальну діяльність учнів у бажаному напрямі, тобто забезпечити не тільки прямиий, а й зворотній зв’язок у навчальній діяльності.

Аналогічною є і роль логічної структуризації у формуванні операційних основ мислення школярів згідно мети, характеру, і процедури, – логічну структуризацію навчального матеріалу слід визнати як специфічний прийом навчально-пізнавальної діяльності, бо це цілком очевидна сукупність логічних операцій, яка організована для розв’язання певного класу завдань [2]. Слід зазначити, що окремий з елементів логічної

структуризації, встановлення причинно-наслідкових зв’язків, виділяє як прийом розумової діяльності і О.М. Кабанова-Міллер [4]. Підтвердження цього ми бачимо в роботах багатьох учених і, перш за все, в роботі М.Н. Скаткіна [6] “Учити структури”.

Аналіз психолого-педагогічної літератури, спостереження за навчальним процесом в школі, особистий досвід роботи в школах дозволяє виділити наступні основні прийоми логічної структуризації навчального матеріалу:

- побудова логічних структур, як графічного способу представлення навчального матеріалу;
- коментування вже складених логічних структур з метою глибокого усвідомлення найбільш важливих взаємозв’язків між поняттями;
- використання спеціально недобудованих логічних структур для формування нового навчального завдання і показу необхідності його рішення (зокрема для постановки проблемного завдання);
- звуження і розгортання первинно представленої структури;
- використання логічних структур для усвідомлення правил виконання дій алгоритмічного характеру і т.д.;
- використання понятійним апаратом системно-структурного підходу при осмисленні навчального матеріалу без побудови його логічної структури (уявна структуризація навчального матеріалу).

У основу загальної методики реалізації логічної структуризації навчального матеріалу покладені наступні дидактичні умови:

- вчитель на підставі авторитетності відкриває світ структурно-логічних уявлень;
- учні за допомогою вчителя отримують правило-орієнтир застосування прийомів логічної структуризації;
- навчання логічної структуризації як прийому навчально-пізнавальної діяльності здійснюється поетапно. Тому основними етапами формування даного прийому, як і інших прийомів є: кумуляція, діагностика, мотивація, усвідомлення, з’ясування суті і структури, узагальнення і перенесення [5].

Суть поняття система визначається як єдність двох сторін – змісту і структури. Під змістом розуміють сукупність елементів: предметів, процесів, понять, уявлень, фактів, що об’єднуються в систему. Під структурою, в самому загальному вигляді, розуміють способи зв’язків елементів між собою. Вона є сукупністю стійких, істотних зв’язків між елементами системи [1].

Окремі економічні поняття в процесі їх розвитку вступають у взаємозв’язки та відношення з іншими економічними поняттями,

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНИХ ПОНЯТЬ У СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ ЗА ВИБОРОМ: “ОСНОВИ ЕКОНОМІКИ І ОРГАНІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА”

утворюючи при цьому систему економічних понять. Тому важливо, щоб учні не тільки засвоювали поняття, але й усвідомлювали, яким є характер взаємодій між окремими їх ознаками, фактами та явищами. Адже прийоми розумової діяльності є такими ж необхідними компонентами мислення, як і знання.

На думку М.О. Данілова, зміст понять виражається у визначеній логічній формі і важливо досягти того, щоб учні усвідомили не тільки зміст, але й форму, логічну структуру знань.

Поширена думка, що умовою, яка сприяє розумовому розвитку, є спеціальне навчання учнів прийомам розумової діяльності [3]. Для формування системи економічних понять найчастіше використовуються узагальнення і класифікація [1, 40 – 42].

На заняттях при узагальненні в навчальному матеріалі виділяють найбільш загальні та істотні поняття, закони та закономірності. У процесі здійснення систематизації знань мають місце наступні етапи:

- розуміння наукового знання як системи;
- визначення логічної структури знання та його підсистем;
- виявлення провідних елементів системи знань, їх властивостей і функцій;
- встановлення зв'язків та співвідношень даної системи знань з іншими, розгляд її як елементу систем вищих порядків;
- утворення різних систем знань залежно від обраного принципу систематизації [7].

Проведений аналіз наукових праць стосовно місця і ролі структуризації та систематизації знань у навчальному процесі, дає підстави визначити її види у відповідності з логікою побудови навчального процесу, який здійснюється у вигляді чотирьох рівнів засвоєння знань:

1. Систематизація матеріалу одиничного поняття.
2. Систематизація понять з матеріалу теми.
3. Систематизація понять з матеріалу розділу.
4. Систематизація понять з курсу в цілому.

Перший вид систематизації реалізується переважно на матеріалі частини теми; другий – на матеріалі теми в цілому; третій – на матеріалі розділу і четвертий – на матеріалі курсу загалом.

Визначені види систематизації узгоджуються із встановленням асоціацій у психології, під час навчальної діяльності, які за схемою Ю.О. Самаріна поділяються на такі групи:

- прості локальні або однолінійні асоціації. До них належать явища, назви, факти, що пов'язані між собою без зазначення належності їх до системи даних явищ, назв, фактів тощо;

- обмежені системні асоціації, асоціації в межах даної навчальної теми.

Вони являють собою більш високий рівень знань; внутрішньо системні ряди асоціацій. Вони є більш важливим рівнем знань і передбачають систематизацію рядів асоціацій у єдину систему зв'язків за тією чи іншою ознакою. Значно складнішим завданням систематизації є співвідношення знань одне з одним, тобто вироблення внутрішньо системних зв'язків у межах навчального предмету. Саме наявність таких зв'язків дозволяє стверджувати про існування системи понять з того чи іншого предмету [5].

Чотирьохрівнева систематизація економічних понять відіграє вирішальну роль у формуванні цілісних уявлень про економічні основи аграрного виробництва. Кожне чергове завдання, направлене на досягнення бажаних результатів навчання розв'язується в системі занять з урахуванням досягнутого рівня розвитку учнів.

Окреслені вище теоретичні положення щодо багаторівневого підходу до вивчення основ економіки аграрного виробництва були покладені нами під час визначення структури змісту курсу, за вибором: “Основи економіки і організації аграрного виробництва” в старших класах сільських загальноосвітніх шкіл. Програма курсу представлена в додатку.

Весь курс ділиться на розділи, які своєю чергою, діляться на теми. Систематизація окремих елементів здійснюється за допомогою логічної структуризації першого рівня. Систематизація елементів теми структурується прийомами другого рівня. Далі, третій рівень логічної структуризації систематизує і узагальнює елементи знань усередині одного розділу.

Наприклад, взаємовідношення тем розділу “Витрати виробництва та собівартість продукції” і “Ціни та принцип ціноутворення”. Четвертий рівень логічної структуризації здійснює систематизацію і узагальнення елементів різних розділів і охоплює всі економічні поняття курсу.

Основною метою вивчення авторського курсу було формування системи економічних понять у старшокласників у процесі вивчення економічних основ аграрного виробництва та формування базових економічних знань і вмінь, необхідних для розуміння процесів, які визначають його суть.

Розділ 1 “Організаційно-економічні основи підприємств і організацій аграрного виробництва” включає три теми.

У першій темі “Загальні основи організації аграрного виробництва вивчається загальна характеристика агропромислового комплексу як виробничо-економічної системи та завдання

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНИХ ПОНЯТЬ У СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ ЗА ВИБОРОМ: “ОСНОВИ ЕКОНОМІКИ І ОРГАНІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА”

основних та допоміжних галузей які входять до його складу.

Наступна тема “Підприємства аграрного виробництва та їх організація” знайомить старшокласників з видами і особливостями організації підприємств аграрного виробництва, форми власності аграрних підприємств, та їх поділом та формами організації, основними правовими нормами підприємництва і бізнесу, розкриті переваги і недоліки кожної із цих форм, принципами їх функціонування.

У третій темі “Виробничі ресурси та засоби аграрного виробництва” вивчаються види ресурсів та засобів виробництва в сільському господарстві та їх класифікація.

Розділ 2 “Планування та прогнозування в аграрному виробництві” включає три теми.

У першій темі “Система планування в аграрному виробництві” вивчаються види планування в аграрному підприємстві та його елементи, система планування та складання бізнес-планів.

Друга тема розділу “Використання робочої сили в аграрному виробництві” знайомить старшокласників із економічною суттю та значенням робочої сили. Вивчаються кількісні та якісні показники вимірювання праці та форми і системи оплати праці.

Розділ 3 “Основи економіки аграрного виробництва” складається із п’яти тем. У цьому розділі передбачено ознайомлення старшокласників з основами економічного аналізу, його сутністю та значенням для планування і розвитку сільськогосподарської діяльності.

У темі “Витрати виробництва та собівартість продукції” вивчаються види витрат аграрних підприємств та суть організації їх обліку. Характеризується поняття собівартість та методи її розрахунку, визначаються основні чинники зниження собівартості.

У другій темі “Ціни та принцип ціноутворення” пояснюється суть та принципи ціноутворення, характеризується роль попиту та пропозиції в системі ціноутворення.

У третій темі “Валова продукція аграрного виробництва. Виручка та формування прибутку. Рентабельність” вивчається поняття валова продукція, валовий і чистий дохід, прибуток, рентабельність та методика її підрахунку. Характеризуються шляхи підвищення рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції.

У четвертій темі “Маркетинг у аграрному виробництві” характеризуються економічна сутність маркетингу та маркетингової служби. Визначенні завдання та функції відділу маркетингових досліджень та принципи маркетингової діяльності. Охарактеризована стратегія і тактика маркетингу та його види, наводяться приклади маркетингової діяльності.

Висновок. Отже проведений нами аналіз наукових праць стосовно структуризації та систематизації понять у навчальному процесі, дав підстави визначити її види у відповідності з логікою побудови навчального процесу, який здійснюється у вигляді чотирьох рівнів засвоєння знань: 1) систематизація матеріалу одиничного поняття; 2) систематизація понять з матеріалу теми; 3) систематизація понять з матеріалу розділу; 4) систематизація понять з курсу в цілому.

При логічній систематизації першого рівня зв’язки між елементами знань відображають шлях становлення і формування окремо взятого економічного поняття та його конкретного практичного прояву.

1. Афанасьев В.Г. *Общество: системность, познание и управление* / Афанасьев В.Г. – М.: Политиздат, 1981. – 432 с.

2. Богоявленский Д.Н. *Психология усвоения знаний в школе* / Д.Н. Богоявленский, Н.А. Менчинская – М.: Издательство АПН РСФСР, 1959. – 346 с.

3. Васильев Ю.К. *Экономическое образование и воспитание учащихся* / Васильев Ю.К. – М.: Педагогика, 1983. – 96 с.

4. Кабанова-Меллер Е.Н. *Формирование приемов умственной деятельности и умственное развитие учащихся* / Кабанова-Меллер Е.Н. – М.: Просвещение, 1968. – 288 с.

5. Пидкасистый П.И. *Организация деятельности на уроке* / П.И. Пидкасистый, Б.И. Коротяев – М.: Знание, 1985. – 30 с.

6. Самарин Ю.А. *Очерки психологии ума. Особенности умственной деятельности школьников* / Самарин Ю.А. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1962. – 504 с.

7. Скаткин М.Н. *Совершенствование процесса обучения* / Скаткин М.Н. – М.: Педагогика, 1971. – 170 с.

8. Шпак О.Т. *Економічна підготовка педагогічних кадрів в системі безперервної освіти* / Шпак О.Т. – К.: Четверта хвиля, 2000. – 352 с.

(Продовження статті див. у наступному числі журналу №6 (65) 2010).

Стаття надійшла до редакції 15.03.2010

У даній публікації використано матеріали **На Тарасовій горі**: Фотоальбом / Упоряд. та текст Т. Базилевич і Л. Єфіменко; Фото М. Плаксина та ін. – 2-е вид. – К.: Мистецтво, 1986. – 96 с.

Текст: Календар класного керівника на 2009 – 2010 навчальний рік / Упор. Ю. Кишакевич. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ. – 2009. – 356 с.; Тарас Шевченко, Кобзар, Державне видавництво художньої літератури, Київ, 1957.